

РЕЦЕНЗІЯ

доцента кафедри економіки
Національного університету біоресурсів і природокористування,
кандидата економічних наук, доцента **НАГОРНОГО Віталія Володимировича**
на дисертацію **СТЕПАСЮКА Максима Олександровича**
на тему: **«Формування ланцюгів доданої вартості
продукції олійних культур в Україні»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 051 «Економіка»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з напрямками науково-дослідних робіт. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю підвищення рівня доданої вартості, що створюється в аграрному секторі України, та забезпечення більш ефективного використання потенціалу олійних культур. Незважаючи на провідні позиції України на світовому ринку олійних культур і продуктів їх переробки, значна частина сировини експортується без подальшого залучення до внутрішніх ланцюгів створення вартості, що обмежує можливості отримання додаткових економічних вигод, створення робочих місць і розвитку переробної промисловості.

В умовах євроінтеграції, посилення конкуренції на світових агропродовольчих ринках, необхідності диверсифікації експорту та післявоєнного відновлення економіки особливої ваги набуває формування ефективних ланцюгів доданої вартості продукції олійних культур. Їх розвиток сприяє переходу від сировинної моделі аграрного виробництва до виробництва продукції з вищим ступенем переробки, розширенню експортних можливостей, зростанню доходів суб'єктів господарювання та зміцненню конкурентоспроможності аграрного сектору.

Особливо актуальним є пошук шляхів розвитку глибокої переробки сої, ріпаку та соняшнику, впровадження кластерних форм організації виробництва, розширення кооперації між учасниками ринку і створення сприятливих інституційних умов для розвитку ланцюгів доданої вартості. Це зумовлює необхідність подальшого наукового обґрунтування теоретичних, методичних і практичних засад формування ланцюгів доданої вартості продукції олійних культур в Україні, що й визначає актуальність теми дисертаційного дослідження.

Отже, враховуючи вказані вище аспекти, можна підтвердити важливість обраної теми, яку Степасюк Максим Олександрович обрав для проведення дисертаційного дослідження.

Логічним є зв'язок роботи з науковими програмами і планами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України «Прогнозування розвитку ринку зернових нішевих культур в умовах викликів і загроз продовольчій безпеці України (з використанням економетричної моделі часткової рівноваги AGMEMOD)» (державний обліковий номер 0225U002892). Внесок автора полягає в дослідженні важливої наукової проблеми – формування ланцюгів доданої вартості в сегменті виробництва нішевих олійних культур.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Вивчення матеріалів дисертації Степасюка Максима Олександровича, а також усіх інших наукових матеріалів, наданих здобувачем у комплексі з дисертацією, засвідчує достатній рівень обґрунтованості, високий рівень якості зроблених висновків і рекомендацій, що є безпосереднім результатом використання коректних методологічних засобів і повнотою джерельної бази, використаної в процесі проведення дослідження.

У межах проведеного дослідження використано широкий спектр загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечило достовірність одержаних результатів завдяки їх раціональному поєднанню та досягненню концептуальної єдності наукової роботи. Поставлену мету автор досягнув шляхом виконання чітко визначених завдань із застосуванням загально-наукових методів дослідження, зокрема: монографічного і абстрактно-логічного (для теоретичного узагальнення наукових підходів, уточнення економічної сутності «доданої вартості» та формуванні понятійно-категоріального апарату дослідження); методу системного підходу (для дослідження ланцюгів доданої вартості як цілісної економічної системи взаємодії виробництва, переробки, логістики та збуту продукції олійних культур); методів аналізу і синтезу (для дослідження структури ринку олійних культур в Україні та визначення взаємозв'язків між основними його учасниками); економіко-статистичних методів (порівняння, групування, динамічного та структурного аналізу) для здійснення оцінки тенденцій виробництва, переробки, експорту та формування доданої вартості продукції олійних культур в Україні; економіко-математичних методів (для здійснення комплексної оцінки ефективності функціонування ланцюгів доданої вартості та визначення впливу основних факторів на їх розвиток); методу узагальнення та наукового прогнозування (для обґрунтування стратегічних векторів формування ланцюгів доданої вартості в сегменті переробки олійних культур і розрахунку величини доданої вартості на різних етапах її формування – від виробництва сировини до глибокої переробки).

Емпіричну базу дослідження становлять результати наукових досліджень, виконаних здобувачем особисто, або за його безпосередньої участі. Дисертантом опрацьовано достатню кількість джерел наукової, статистичної, аналітичної та довідкової інформації, зокрема законодавчих і нормативно-правових актів України, положень міжнародних і національних стандартів у сфері агропродовольчого виробництва, наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, довідкової літератури, матеріалів Державної служби статистики України, результатів власних аналітичних розрахунків автора та ресурсів глобальної мережі Інтернет.

Подана до захисту дисертація Степасюка Максима Олександровича є самостійним, оригінальним і завершеним науковим дослідженням, основні наукові положення, висновки та рекомендації якого є достовірними, логічно обґрунтованими та мають практичну значущість.

Новизна наукових досліджень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертацію присвячено розробленню теоретико-методичних засад і практичних рекомендацій щодо формування ланцюгів доданої вартості продукції олійних культур в Україні. Автором удосконалено теоретико-методичні підходи до формування інституційних механізмів інтеграції сільськогосподарських товаровиробників, насамперед, малих фермерських господарств, у ланцюги доданої вартості продукції олійних культур. На відміну від існуючих, ці підходи базуються на поєднанні організаційно-коопераційних важелів, адресної фінансової підтримки (через ДАР, пільгове кредитування, гранти на переробку й сушіння) та інфраструктурного супроводу (дорадництво, інноваційні хаби, сертифікація), що потенційно може забезпечити підвищення економічної ефективності малих виробників і синергетичний ефект у межах конкурентоспроможних агропродовольчих ланцюгів.

Подальшого розвитку набули: науково-методичні засади кластеризації локальної переробки олійних культур (на прикладі сої) на основі інтеграції її ресурсного, технологічного, інфраструктурного і фінансово-управлінського блоків. Відмінністю запропонованого підходу є структурування виробничого контуру кластеру за рівнями генерування доданої вартості (від первинної переробки методом пресування до високотехнологічного виробництва

лецитину, білкових концентратів і ізолятів), що базується на принципах мережевої взаємодії та забезпечує диверсифікацію і максимальну капіталізацію малого агробізнесу.

Окрім того, подальшого розвитку набув теоретико-прикладний інструментарій формування структурно логічної моделі інтеграції вітчизняних підприємств олійно-жирового підкомплексу в європейські ланцюги доданої вартості; зокрема, на відміну від традиційних підходів, обґрунтовано механізм диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності задля мінімізації сировинного експорту та виокремлено систему детермінант євроінтеграційного успіху (гармонізація стандартів, капіталізація знань, державне стимулювання, інвестиційне забезпечення), що дозволяє максимізувати синергетичний ефект від їхньої участі в європейських виробничо-збутових мережах.

Заслужують на увагу науково-практичні положення щодо оцінювання економічної результативності ланцюгів створення вартості в олійно-жировому підкомплексі АПК. На відміну від існуючих, вони базуються на порівняльному аналізі альтернативних траєкторій поглиблення внутрішньої переробки сировини (за секторами: «боби соєві – соєві ізоляти/соєвий сир» і «насіння ріпаку – олія ріпакова/біодизель»), що дозволило формалізувати критерії економічної доцільності диверсифікації виробництва і обґрунтувати параметри максимізації маржинального доходу підприємств.

Загалом результати дисертаційного дослідження формують вагоме теоретичне і практичне підґрунтя для вдосконалення процесів формування ланцюгів доданої вартості продукції олійних культур, підвищення ефективності їх функціонування та зміцнення конкурентоспроможності агропродовольчого сектору України.

Повнота викладення основних положень дисертації в опублікованих працях. Основні положення дисертації опубліковано у 5 статтях у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 7 тезах наукових доповідей. Таким чином, основні наукові положення, методичні розробки та результати, одержані в процесі дослідження, було представлено й отримали схвальні відгуки на конференціях різного рівня. Винесені на захист положення наукової новизни та основні результати дослідження Степасюка Максима Олександровича з достатньою повнотою оприлюднено у відкритому друку. Вимоги щодо необхідної кількості статей у наукових фахових виданнях дотримано.

Практичне значення одержаних результатів для науки і практики. Практична цінність дослідження полягає у розробленні комплексних прикладних засад формування ефективних ланцюгів доданої вартості продукції олійних культур в Україні. Запропоновані автором пропозиції сприятимуть підвищенню ефективності взаємодії учасників агропродовольчого ринку, поглибленню переробки сировини та збільшенню частки доданої вартості, створеної в національній економіці.

Результати дослідження впроваджено в діяльність Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН, а саме в ПНД НААН27 «Створення сортів і гібридів цукроносних та інших нішевих культур, розроблення заходів з реалізації їх біологічного потенціалу». Аналітичні матеріали дисертаційного дослідження було використано під час підготовки Стратегії розвитку Іллінецької територіальної громади Вінницького району Вінницької області на 2025–2027 рр., зокрема в розділі, присвяченому аграрному сектору. Сформовані в дисертації практичні рекомендації щодо формування ланцюгів доданої вартості на продукцію олійних культур у розрізі визначення основних етапів формування вартості, а також переліку ключових показників, які дають змогу оцінити ефективність кожної ланки в ланцюгу створення вартості, використовуються в рамках виробничої діяльності ТОВ «Агрокомплекс «Зелена долина»».

Окремі положення дисертації, зокрема підходи до формування ланцюгів доданої вартості у сфері виробництва і переробки олійних культур в контексті євроінтеграції та глобальних викликів використовуються в навчальному процесі при викладанні дисципліни «Економіка підприємств агробізнесу» на кафедрі економіки Національного університету біоресурсів і природокористування України в рамках підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 051 «Економіка».

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація та представлені наукові праці, де висвітлено основні наукові результати дисертаційного дослідження, не містять порушень академічної доброчесності, зокрема академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, а також фальсифікації. Дисертація оформлена відповідно до нормативних вимог і відповідних стандартів щодо дотримання системного викладення матеріалу. Дисертація написана державною мовою, їй притаманний як науковий, так і літературний стиль викладення матеріалу. Безпосередньо текстова частина дисертації переважно позбавлена граматичних і орфографічних помилок, технічних недоліків. Таким чином, базові положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації в цілому характеризуються завершеністю, послідовністю і аргументованістю.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. У цілому, позитивно оцінюючи актуальність, обґрунтованість, достовірність, наукову новизну, наукове та практичне значення проведеного Степасюком Максимом Олександровичем дисертаційного дослідження, вважаємо за потрібне звернути увагу на дискусійні моменти і висловити побажання щодо окремих положень роботи:

1. Теза автора про орієнтацію на «преміальні експортні ніші» (особливо щодо соєвих ізолятів і концентратів для харчової промисловості) є слушною, проте занадто оптимістичною. Світові преміальні ринки мають жорсткі регуляторні бар'єри, вимагають дорогої міжнародної сертифікації (ISO, GMP, Non-GMO) і контролюються транснаціональними корпораціями. Було б доречно у роботі визначити як саме новостворений кластер зможе подолати ці інституційні та конкурентні обмеження.

2. Автор зазначає, що в процесі переробки ріпаку змінюється питома вага основних статей, які беруть участь у формуванні доданої вартості. Водночас, було б доцільно конкретизувати, які саме статті зазнають найбільших змін (наприклад, витрати на сировину, енергоносії, амортизацію високотехнологічного обладнання чи оплату праці).

3. Дискусійною виглядає теза автора про те, що з поглибленням ступеня переробки насіння ріпаку абсолютний обсяг його доданої вартості зменшується порівняно з первинним виробництвом. В економічній теорії глибока переробка традиційно розглядається як інструмент максимізації прибутку і створення вищої вартості. Здобувачеві варто було детальніше аргументувати цей феномен: чи пов'язано це зі специфікою ціноутворення на шрот/біодизель, чи з надвисокою капіталомісткістю та операційними витратами на пізніх стадіях переробки.

Водночас зазначені зауваження не зменшують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження, а, навпаки, підтверджують його наукову складність, актуальність і перспективність обраної тематики.

Загальний висновок. Дисертація є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що вирішують важливе наукове завдання. Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих наукових працях повністю відповідають вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог

до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Степасюк Максим Олександрович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Рецензент доцент кафедри економіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидат економічних наук, доцент Віталій НАГОРНИЙ